

sebb, félköríves nyílású lehetett a karzat déli szakasza is. A nyugati homlokzaton a karzat két, szélső szakaszából egy-egy résablak nyílik. Pelárgus János 1872-es rajzának tanúsága szerint a karzat torony alatti szakaszából is nyílt ablak a nyugati homlokzaton. A harangszinten négy ablak törte át a torony falát. A tornyot a gerendafészek alapján deszkafödémek osztották szintekre. A bővítmény déli falának keleti falsíkján, a külső oldalon a fal építésével egykorú, szögben záródó fülke található. Az új templomhajót falfestményekkel is díszítették. Az 1971-es kutatás során az északkeleti sarokban előkerült, vörös színnel előrajzolt, meglehetősen magasra felhúzódó szürke függőymotívum maradványának letisztítására a 2001-es helyreállításakor került sor. A falfelületeket, vakolatokat később többször javították, meszelték.

A korai hajó északi falához sekrestyekápolna csatlakozott, északkeleti sarkában falazott oltártömbbel. A 75 cm széles falú, 2,6×5,7 m-es alapterületű sekrestyekápolna felépítésének kora kérdéses. Talán ennek a kápolnának volt a papja az a János nevű, az 1334-es pápai tizedjegyzékben említett káplán, aki az 1333–34-ben szereplő, 5 penzát (200 dénár) és 8 kisdénárt adózó Jakab nevű szentbalázi pap mellett szintén fizetett tizedet. A kutatásunk során talált közel 40 darab, különféle típusú római tetőcserepdarab, és a kúpcserepek (imbrex) – köztük egy a kékkúti villából előkerült antefix-szel megegyező, háromszögletű tüskékkel díszített darab – töredékei alapján bebizonyosodott, hogy legalábbis a tető egyes részeit, és feltehetően a padlót a környékbeli római kori villákból összegyűjtött tetőcserepekkel fedték. Előkerültek azonban lekerekített végű, cseréplécre akasztható, 3,4 cm vastagságú középkori tetőcserepek töredékei is.

A templomot a középkor későbbi szakaszában is gazdagították, további oltárokkal gyarapították. A karzatalj déli szakaszát is kápolnának használhatták. Kutatásunk során itt egy oltártömb 28 cm magas maradványát találtuk. A déli hajófalhoz épített maradvány oldalát borító vakolat a toronyalj felőli oldalon az egykori járószintre is ráfordul. A hajó építésénél későbbi eredetét bizonyítja, hogy alapozási kiülésének felső síkja magasabban van, mint a hajó déli, belső falán lévő vakolat alsó szegélye. A templom 1400 tájára tehető felújítására a gazdagon tagolt, körtetagos, sárga és vörös festéssel is díszített nyugati kapu utal. Ugyanekkor készülhetett a déli kapu rézsús élszedésindítású, félköríves kőkerete is. Talán ekkor kapott új kőkeretet a sekrestyeajtó is. A templom középkor végi történetének utolsó fejezete lehet a sekrestyekápolna használatának megszűntetése, amelyre ajtajának elfalazása utal.

A templom történetének sajátos fejezeteként megemlítendő, hogy a romot 1926-ban egy német állampolgár, dr. báró Liebenschelski Lanz György megvásárolta. A báró be is költözött a templomba, miután a maga és a hagyomány szerint az ide telepedett vallásos közösség számára lakhatóvá alakította. A templom északi

oldalához szintén agyagba rakott kőfalú épületet csatoltak.

A templomrom állagmegóvásának terveit Nándori Klára készítette.

BALÁZSIK TAMÁS

18. Balatonőszöd, Temetői-dűlő

(Somogy megye) R, LT, A, H, Á

Az MTA Régészeti Intézete a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságával együttműködve 2001. július 12-én kezdett hozzá Balatonőszöd DK-i határában, az úgynevezett Temetői-dűlőben az M7 autópálya tervezett nyomvonalszakaszának és csomópontjának feltárásához (M7/S10 lh.). A több mint 100 000 m² alapterületű szakasz feltárása során a Balatonszemes felől Balatonszárszó irányába enyhén lejtő domboldalt mintegy 600 m hosszan nyitottuk meg a nyomvonaltengegyben, majd a feltárás súlypontját a Balatonőszödöt és Balatonszárszót elválasztó, vízjárta völgyel párhuzamosan szélesedő csomópont középső sávjának feltárására helyeztük át.

Ez a nagyjából É–D irányú, vízzel párhuzamos dombhát, és az ettől Ny-ra lévő sekély mélyedés ugyanis kedvező adottságokkal rendelkezett a megtelepedésre.

Az első lakosok a leletek tanúsága szerint a késő rézkorban jelentek meg a dombtetőn. A Bádeni kultúra jellegzetes tárgyait és eszközeit használó népesség mintegy 5000–5500 évvel ezelőtt hozta létre azt a települést, amelynek életébe, a ritkaságszámba menő lakóobjektumok mellett, a mindennapok hulladékával betöltött gödörök nyújtanak bepillantást. A szarvasmarha, kutya temetkezések, az emberi és állatcsontvázak, összetört edényeket tartalmazó két áldozati gödör pedig az itt lakók kultikus hátterére utalnak.

Eddigi ismereteink szerint a késő rézkor után több mint 3000 évvel jelentek meg újabb lakók a mai Balatonőszöd határában. A kb. 2000 évvel ezelőtt itt élt kelta népesség szép számmal hagyta hátra magas szintű anyagi kultúrájának bizonyítékait. Jelentősebb településükre utal a nagy mennyiségben előkerülő, jó minőségű kerámia és egyéb leletanyag, míg kultuszaikba engednek bepillantást a teljes, illetve részleges szarvastemetkezések.

A vízparti dombvonulat következő lakói már a késői népvándorlás korban, a 7–8. század folyamán érkeztek ide. Az ebben az időben a Kárpát-medencében élő avar népesség egy kisebb csoportja használhatta téli szállásul a kedvező adottságokkal rendelkező helyet és hagyta hátra kisméretű, félig földbe mélyített lakóházait.

Valószínűleg a kedvező környezet hatására a dombtető ettől kezdve folyamatosan lakott volt. A veremházakból előkerült leletanyag tanúsága szerint az avar népesség után valószínűleg a honfoglaló magyarok egy csoportja is a vízpart mellé húzódott, majd lassan a kora Árpád-kori és végül a 13. századra a már rögzült ház helyekkel rendelkező középkori falu vette birtokba a teljes, Balatonszemes felé emelkedő domboldalt.

A 2001. évi ásatási évadban 2001. július 12. és november 30. között több, mint 28 800 m² területen 1000 objektumot tártunk fel és dokumentáltunk.

BELÉNYESY KÁROLY

19. Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő

(Somogy megye) U, Kö

Az MTA Régészeti Intézete a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságával együttműködve 2000 szeptemberében kezdett hozzá Balatonszárszó délkeleti határában, az úgynevezett Kis-erdei-dűlőben az M7 autópálya tervezett csomópontjának (M7/S8) feltárásához.

Az ásatás elsődleges feladata a középkori Szárszó falu ismert és a csomópont által érintett templomának illetve temetőjének kutatása volt, de már a feltárás korai szakaszában előkerültek egy korábban nem ismert újkőkori település jelentős lelőhelyet ígérő nyomai is. A 2001. március 5. és november 30. között zajló ásatás célja az említett jelenségek párhuzamos és immár nagy felületű kutatása volt.

A templomdombot, ahol a középkori temetőt is sejtettük közel 5 méter széles és 2 méter mély árok vette körül. Ezen a zárt, feltehetően védelmi céllal körbevett területen belül, szabályos szerkezetű, sűrűn egymás mellé épített, könnyűszerkezetű épületekből és tároló vermek tömegéből álló településrészletet sikerült feltárunk. Az egymástól elkülöníthető körülbelül 8–10 „telken”, a 14–15 század folyamán 14 cölöpváz-szerkezetes, paticsfalú ház épült. Az általában 15 méter hosszú és 5 méter széles épületek egymáshoz és az erődítésárokhoz való igazodása egységes rendszerre, templom körüli erődítésre utal, amely az Erdélyből ismert, megerősített templomkörzetekkel mutat rokonságot, de a középkori Magyarország „közepén” a maga nemében egyedülálló jelenség.

Az erődítéssel párhuzamosan a 13. században épült templom körül létesült és az újkorig használt temetőben 765 temetkezést tártunk fel.

A temető területén végzett ásatás korai szakaszában kiderült, hogy az autópálya tervezett nyomvonala nem érinti a központban álló templomot, ezért ennek feltárására az adott keretek között nem kerülhetett sor. Ezt a helyzetet mérlegelve külső források bevonásával és a balatonszárszói önkormányzat támogatásával végeztük el az épület kutatását, amelynek eredményeként pontosan megrajzolhatóvá vált a 13. század elején épült és a 18. század végéig álló templom építéstörténete, illetve a település történetében játszott szerepe.

A középkori templomdomb kutatása mellett nagy hangsúlyt fektettünk a korábban ismeretlen újkőkori falu feltárására. A nagy felületek megnyitása során világossá vált, hogy nagyjából az autópálya nyomvonal-tengelyében egy korábban nem sejtett méretű neolit falu húzódik, amelynek 24 házát tártuk fel. Ezek cölöpszerkezetes, paticsfalú épületek voltak. A megmaradt cölöplyukak alapján vázukat 3 sorba rendezett oszlopok

alkották, melyeket mindkét hosszanti oldalon egy-egy sövényfal kísért. Szélességük 8–10 méter, míg hosszúságuk 12 és 25 méter között változik. Tengelyük megközelítőleg É–D irányú. Hosszanti oldalukat általában egy-egy házhossznyi árok kíséri, amelyekbe később gödröket, vermeket mélyítettek, amelyeket a mindennapi élet hulladéka töltött fel.

Ennek tanulsága szerint a mintegy 7000 éves falu lakói az ún. zselizi kultúra és az úgynevezett dunántúli vonaldíszes kultúrkör Keszthely csoportjának jellegzetes tárgyait, eszközeit használták.

A nagy mennyiségben előkerülő állatcsont mellett megjelenő nagyszámú örlőkő és a ritkaságszámba menő gabonamaradványok szerint az itt élő közösség az állattenyésztés mellett már megművelte a környékbeli földek egy részét. Kézművességük legfigyelemreméltóbb emlékei a kagylóberakással, vörös és polikróm festéssel díszített kerámiaedények. A házak között elszórtan, az egykor itt lakók 16 temetkezését is sikerült feltárunk, amelyek közül kiemelkedik egy edény- és kőeszköz-mellékletekkel eltemetett férfi és egy tengeri kagyló ékszerrel sírba helyezett kisgyermek sírja.

Ebben az ásatási évadban 36 900 m² területen közel 4000 objektum feltárását és dokumentálását végeztük el.

BELÉNYESY KÁROLY

20. Balatonszemes, Bagó-domb

(Somogy megye) U, R, Rő, A

A lelőhely (M7/S12 lh.) egy lankás domboldal D-i végén fekszik, területét a Bagó-dombi Campinghez vezető, keskeny, közel É–D irányú betonút két részre választja szét. A lelőhelyből az autópálya tervezett nyomvonalába a terepbejárás adatok alapján 21 600 m² nagyságú terület esik bele. 1999. szeptember–novemberben 9000 m²-t, 2000 tavaszán és őszén 14 400 m²-t, 2001-ben további 440 m²-t tártunk fel. A lelőhelyen a középső neolitikus dunántúli vonaldíszes kultúra települése, a középső rézkori Balaton–Lásinja kultúra gödrei, egy avar temető 3 sírja és egy népvándorlás kori (feltehetőleg az avar korhoz tartozó) kemence és sír, továbbá egy feltehetően római kori kerítőárok került elő.

A 2001. március 20. és 2001. április 27. közti időszakban végzett ásatással befejeztük a lelőhely feltárását. Az 1999 szeptemberétől – több, kisebb megszakítással – összesen 7 hónapon folyó munka eredményeként a dunántúli vonaldíszes kultúra telepét teljes szélességében átszelő nyomvonalon a lelőhelyből összesen 27–800 m²-t tártunk fel. Ezzel a bagó-dombi telep jelenleg a 4. legnagyobb feltárt neolitikus falu a Dunántúlon.

Az újkőkori objektumok száma a 2001. évi ásatáson több mint 100, emellett az idei évben értük el az eddig szórtan jelentkező rézkori falu (középső rézkor, Balaton–Lásinja kultúra) központi részét. A dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájához tartozó objektumok zö-